

پوهنتون اسلام

پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

معینیت امور علمی

تفاوت میان مال منقول و غیر منقول و حکم آن

(در فقه و قانون)

(رساله ماستری)

محصل: عبدالعلیم حنفی

استاد رهنما: دکتر محمد یونس ابراهیمی

سال: ۱۴۰۰ هـ ش

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

معینیت امور علمی

تفاوت میان مال منقول و غیر منقول و حکم آن

(در فقه و قانون)

محصل: عبدالحلیم حنفی

استاد رهنما: دکتر محمد یونس ابراهیمی

سال: ۱۴۰۰ هـ ش

وَسَيُكَلِّمُكَ فِيهَا رَبُّكَ
وَيُخَوِّدُكَ فِيهَا رَبُّكَ
وَيُخَوِّدُكَ فِيهَا رَبُّكَ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دیارتمنت فقه و قانون

بورد ماستری

تصدیق نامه

محترم عبدالحليم ولد ملا عبدالحفيظ ID: 99-747-SH-MSF محصل دور هشتم فقه و قانون که

رساله ماستری خویش را زیر عنوان: تفاوت میان مال منقول و غیر منقول و حکم آن (در فقه و قانون)

به روز ۱۳۹۱/۱۲/۲۵ تاریخ ۱۴۰۱/۱۲/۲۵ هـ ش موفقاته دفاع نمود، و به اساس

بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۶ (نمره به عدد) ۸۶ (نمره به حروف) گردید، موفقیت

شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور رفیع الله عطاء	عضو هیات	
۲	دکتور محمد سلیم مدنی	عضو هیات	
۳	دکتور محمد یونس ابراهیمی	استاد رهنما و رئیس جلسه	

..... معاون علمی

..... آمر بورد ماستری

خلاصه البحث

مال منقول و مال غيرمنقول با آن که در مال بودن شبيه همديگر اند اين يکسانی ملاکی برای يک نوع و يک دست بودن اين دو نوع مال پنداشته نمی شود، بلکه هر دو نوع مال از هرنگاهی مانند شفعه، ارتفاق، التصاق و غيره تفاوت دارند. وقتی سخن از مال و انواع آن رانده می شود دربرگیرنده تمامی اموالی است که به صفت کارگزار و کارساز زندهگی جمعی انسانها به کار می رود. شماری از دانشمندان براین باور اند که سرمایه و دارایی در دنیا و آخرت خوشبختی می آورد. اين حرف درستی است، چون شخص دانا و نادان هيچگاه باهم قابل مقایسه نیستند و دانش و علم نیز زیر مجموعه ای از دارایی قرار می گیرد که هم در برگیرنده سود مادی است و هم در برگیرنده سود معنوی. با این حال دیده می شود که انسان دارا و توانمند بیشتر از هر موقعی در موقع دارا بودن خویش دستگیر بوده و دستگیری می نماید. همچنان مفهوم حدیثی است که «دست دهنده از دست گیرنده بهتر است». دلایل و براهین بالایی نشانگر این است که مال منقول و غيرمنقول جایگاه نیک و درستی در میان انسانها داشته و امیال انسانی خوبتر و بیشتر برای داشتن این دو نوعی از مال حرکت می نماید. وجود انسانی درکل خودخواه و خودمحور بوده و قطعاً برای دارایی بیشتر کار و پیکار می نماید و این فزونخواهی انسانها سبب گردیده است که ادیان و زیر مجموعه آنها، علما و دانشمندان در رابطه به مال و انواع آن که چگونه، از کجا و روی چه دلایلی باید برای کسی خاص گردد، چرخیده و تمرکز نموده اند. با در نظر داشت موضوع ایجاب می نمود که نکات کلیدی و بنیادین تحقیق برجسته گردد که چنان شده و در تحقیق به گوشه های پنهان و تفاوت های اموال منقول و غيرمنقول پرداخته شده است. اموال منقول و غيرمنقول در موضوعاتی چون تعریف فقها و حقوق دانان، مرجع رسیدگی آنها، حمایت این دو نوع مال، التصاق، شفعه، وقف، حکم آن دو در فقه و حقوق، حقوق ارتفاق و انتفاع، سرقتی و ... تفاوت داشتند که در این بحث گنجانیده شده اند. با آن که لای کتابها تحقیقات و کوشش هایی در رابطه به مال صورت گرفته؛ دیدگاه مشخص و مجموعه ای فراگیری در رابطه به تفکیک یا تفاوت مال منقول و غيرمنقول صورت نگرفته است و اکثر مزایای این تحقیق بر می گردد بر این که مجموعه ای باشد برای «تفاوت مال منقول و غيرمنقول و حکم آن». در این تحقیق کوشش های زیادی صورت گرفته و نشان میدهد که از منابع معتبر فقهی و قوانین داشته های برتری در نظر گرفته شود که برای خواننده گان گرامی سهولت و آسانی ایجاد نماید. کشورهای اسلامی باورمند به مال منقول و غيرمنقول اند. بناً روی تمامی پیچیدهگی های مال منقول و مال غيرمنقول از هر سویی نگرش صورت گرفته است. یافته ها بیانگر این اند که اموال منقول و غيرمنقول نسبت به شباهت ها، تفاوت های چشمگیری دارند که در بحث به صورت تفصیلی بیان گردیده اند.

واژه های کلیدی: احکام، تفاوت، غيرمنقول، مال، منقول.

فهرست عنوان‌ها

Error! Bookmark not defined.....	مقدمه
Error! Bookmark not defined.....	طرح مسئله
Error! Bookmark not defined.....	اهداف موضوع
Error! Bookmark not defined.....	سوالات تحقیق
Error! Bookmark not defined.....	سوال اصلی
Error! Bookmark not defined.....	سوالات فرعی
Error! Bookmark not defined.....	اهمیت و ضرورت تحقیق
Error! Bookmark not defined.....	اسباب اختیار موضوع
Error! Bookmark not defined.....	اول، سبب ذاتی
Error! Bookmark not defined.....	دوم، اسباب موضوعی
Error! Bookmark not defined.....	روش تحقیق
Error! Bookmark not defined.....	پیشینه تحقیق

فصل اول

مال و انواع آن

Error! Bookmark not defined. مبحث اول-تعریف مال، شرایط مال و الفاظ مرتبط به مال
defined.

Error! Bookmark not defined...مطلب اول: تعریف مال در لغت و در اصطلاح.

Error! Bookmark not defined.....الف-مال در لغت:

Error! Bookmark not defined.....مطلب دوم: مال از دید فقها

Error! Bookmark not defined.....الف-دیدگاه احناف در رابطه به مال:

Error! Bookmark not defined...ب-مال از نظر جمهور فقها غیر از احناف:

Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم: مال از دید قوانین کشورها

Error! Bookmark not defined...... الف-قانون مدنی افغانستان:

Error! Bookmark not defined...... ب-مجله الاحكام:

Error! Bookmark not defined...... ج-قانون مدنی ایران:

Error! Bookmark not defined...... مطلب چهارم: مال از دید حقوق دانان

Error! Bookmark not defined...... الف-دیدگاه دکتر عبدالرزاق سنهوری:

Error! Bookmark not defined...... ب-دیدگاه دکتر احمدعلی حمیتی واقف

Error! Bookmark not defined...... ج-دیدگاه دکتر سیدحسین صفایی

Error! Bookmark not defined...... مطلب پنجم: اوصاف مال

Error! Bookmark not defined...... الف-مشروع و عقلائی:

Error! Bookmark not defined...... ب-قابل اختصاص بودن:

Error! Bookmark not defined...... ج-ارزش اقتصادی داشته باشد:

Error! Bookmark not defined...... مطلب ششم: شرایط مال

Error! Bookmark not defined...... مطلب هفتم: الفاظ مرتبط به مال

Error! Bookmark not defined...... الف-دارایی و رابطه آن با مال:

Error! Bookmark not defined...... ب-مال و ملک و رابطه این دو:

Error! Bookmark not defined...... ج-رابطه مال و حق و تفاوت آنها:

Error! Bookmark not defined...... د-رابطه مال و شی و تفاوت آن دو:

Error! Bookmark not defined...... مبحث دوم-انواع مال

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: مال به اعتبار اباحت و انتفاع

Error! Bookmark not defined...... الف-مال متقوم:

Error! Bookmark not defined...... ب-مال غیر متقوم:

ج-فوائد این تقسیم‌بندی:.....**Error! Bookmark not defined.**

د-ضمانت تلف کردن مال.....**Error! Bookmark not defined.**

مطلب دوم: مال به اعتبار تماثل و عدم تماثل.....**Error! Bookmark not defined.**

الف-اموال مثلی:.....**Error! Bookmark not defined.**

یک-مکیلات:.....**Error! Bookmark not defined.**

دو-موزونات.....**Error! Bookmark not defined.**

سه-عددیات.....**Error! Bookmark not defined.**

چهار-ذرعیات.....**Error! Bookmark not defined.**

ب-اموال قیمی.....**Error! Bookmark not defined.**

ج-تغییر مال مثلی به قیمی و برعکس آن:.....**Error! Bookmark not defined.**

یک-انقطاع مال مثلی در بازار.....**Error! Bookmark not defined.**

دو-اختلاط:.....**Error! Bookmark not defined.**

سه-در معرض خطر قرار گرفتن:.....**Error! Bookmark not defined.**

چهار-استعمال:.....**Error! Bookmark not defined.**

د-فایده تقسیم:.....**Error! Bookmark not defined.**

مطلب سوم: مال به اعتبار بقاء و عدم بقاء.....**Error! Bookmark not defined.**

الف-مال استهلاکی:.....**Error! Bookmark not defined.**

ب-مال استعمالی:.....**Error! Bookmark not defined.**

ج-فوائد این تقسیم:.....**Error! Bookmark not defined.**

مطلب چهارم: مال به اعتبار قبول ملکیت و عدم قبول ملکیت **Error! Bookmark not defined.**
defined.

الف-مال خصوصی:.....**Error! Bookmark not defined.**

ب-اموال عامه: Error! Bookmark not defined.....

ج-اموال دولتی: Error! Bookmark not defined.....

مطلب پنجم: تقسیم اموال به اعتبار مادی و غیر مادی بودن Error! Bookmark not defined.
defined.

الف-مال مادی: Error! Bookmark not defined.....

ب-مال غیر مادی: Error! Bookmark not defined.....

ج-فایده این تقسیم بندی: Error! Bookmark not defined.....

مطلب ششم: تقسیم اموال به اعتبار تجزیه و عدم تجزیه. Error! Bookmark not defined.

الف-اموال تجزیه پذیر: Error! Bookmark not defined.....

ب-اموال تجزیه ناپذیر: Error! Bookmark not defined.....

ج-فایده این تقسیم بندی: Error! Bookmark not defined.....

مطلب هفتم: تقسیم مال به اعتبار مالک آن Error! Bookmark not defined.....

الف-مشترکات عموم: Error! Bookmark not defined.....

ب-مباحات: Error! Bookmark not defined.....

ج-اموال مجهول المالک: Error! Bookmark not defined.....

مطلب هشتم: مال به اعتبار استقرار و عدم استقرار. Error! Bookmark not defined.

فصل دوم

اموال منقول و غیر منقول

مبحث اول-تعریف مال منقول Error! Bookmark not defined.....

مطلب اول: مال منقول در لغت Error! Bookmark not defined.....

مطلب دوم: مال منقول از دید فقها Error! Bookmark not defined.....

الف- فقهای حنفی و حنبلی: Error! Bookmark not defined.....

ب-رای مالکيه و شافعيه:.....Error! Bookmark not defined.

مطلب سوم: مال منقول از دید قوانین.....Error! Bookmark not defined.

الف-قانون مدنی افغانستان:.....Error! Bookmark not defined.

ب-مجلة الاحكام العدليه:.....Error! Bookmark not defined.

ج-قانون مدنی ایران:.....Error! Bookmark not defined.

مطلب چهارم: خصوصیات مال منقول.....Error! Bookmark not defined.

الف-قابل انتقال بودن:.....Error! Bookmark not defined.

ب-عدم به وجود آمدن تغییرات در آن:.....Error! Bookmark not defined.

مبحث دوم-انواع مال منقول.....Error! Bookmark not defined.

مطلب اول: مال منقول ذاتی یا مادی.....Error! Bookmark not defined.

مطلب دوم: مال منقول حکمی یا غیر مادی.....Error! Bookmark not defined.

مبحث چهارم-مال غیر منقول.....Error! Bookmark not defined.

مطلب اول: تعریف مال غیر منقول (عقار).....Error! Bookmark not defined.

الف-تعریف لغوی:.....Error! Bookmark not defined.

ب-تعریف اصطلاحی:.....Error! Bookmark not defined.

مطلب دوم: مال غیر منقول از دید فقها.....Error! Bookmark not defined.

مطلب سوم: مال غیر منقول از دید قانون.....Error! Bookmark not defined.

الف-قانون مدنی:.....Error! Bookmark not defined.

ب-قانون مدنی ایران.....Error! Bookmark not defined.

مطلب چهارم: خصوصیات مال غیر منقول (عقار).....Error! Bookmark not defined.

مطلب پنجم: ملاحظات در مال غیر منقول.....Error! Bookmark not defined.

الف-ملاحظه سیاسی:.....Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined......ب-ملاحظه اقتصادی:

Error! Bookmark not defined......مبحث پنجم-انواع مال غیر منقول

Error! Bookmark not defined......مطلب اول: مال غیر منقول ذاتی

Error! Bookmark not defined......مطلب دوم: مال غیر منقول به واسطه عمل انسان

Error! Bookmark not defined......مطلب سوم: مال غیر منقول حکمی (عقار به تخصیص) و شرایط آن

Error! Bookmark not defined......مطلب چهارم، مال غیر منقول تبعی و استثنائات آن

Error! Bookmark not defined......مبحث ششم-معادن

Error! Bookmark not defined......مطلب اول: مفهوم معدن

Error! Bookmark not defined......الف-معنی لغوی معدن:

Error! Bookmark not defined......ب-معنی اصطلاحی معدن:

Error! Bookmark not defined......مطلب دوم: انواع معادن

Error! Bookmark not defined......الف-تقسیم از لحاظ بری و بحری بودن:

Error! Bookmark not defined......ب-تقسیم به لحاظ جامد و مایع بودن:

Error! Bookmark not defined......ج-به لحاظ مالک آن:

Error! Bookmark not defined......مطلب سوم: منقول و غیر منقول بودن معادن

Error! Bookmark not defined......مبحث هفتم-زمین های عشری و خراجی

Error! Bookmark not defined......مطلب اول: زمین های عشری

Error! Bookmark not defined......مطلب دوم: زمین های خراجی

Error! Bookmark not defined......الف-آبهای عشری:

Error! Bookmark not defined......ب-آبهای خراجی:

Error! Bookmark not defined......یک-خراج مقاسمه:

Error! Bookmark not defined......:دو-خراج وظیفه:

Error! Bookmark not defined...... جمع میان عشر و خراج

فصل سوم

مقایسه و بررسی مال منقول و مال غیر منقول

Error! Bookmark not defined. مبحث اول-رای فقها در مورد تفاوت اموال منقول و غیرمنقول **not defined.**

Error! Bookmark not defined. مطلب اول: رای احناف و حنابله در مورد اموال منقول و غیرمنقول **not defined.**

Error! Bookmark not defined. مطلب دوم: رای مالکیه و شافعیه در مورد اموال منقول و غیرمنقول **not defined.**

Error! Bookmark not defined...... مطلب چهارم: بررسی تطبیقی

Error! Bookmark not defined. مبحث دوم-تفاوت اموال منقول و غیرمنقول از دید قوانین

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: تفاوت از دید قوانین افغانستان

Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: تفاوت از دید قانون ایران

Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم: بررسی تطبیقی هردو قانون

Error! Bookmark not defined. مبحث سوم-التصاق در مال منقول و مال غیرمنقول.

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: التصاق و مفهوم آن

Error! Bookmark not defined...... الف-تعریف التصاق:

Error! Bookmark not defined...... ب-انواع التصاق:

Error! Bookmark not defined. مطلب دوم: تفاوت میان التصاق مال منقول و مال غیرمنقول **not defined.**

Error! مبحث چهارم-تحول مال منقول به مال غیرمنقول و تحول مال غیرمنقول به مال منقول.

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.... مطلب اول: تحول مال منقول بهمال غیرمنقول

Error! Bookmark not defined.... مطلب دوم: تحول مال غیرمنقول بهمال منقول

Error! Bookmark not defined..... مطلب سوم: بررسی تطبیقی

Error! Bookmark not defined.. مبحث پنجم-حق شفعه در اموال منقول و غیرمنقول

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول: تعریف حق شفعه

Error! Bookmark not defined..... الف-خصوصیات حق شفعه

Error! Bookmark not defined..... ب- ارکان شفعه

Error! Bookmark not defined..... ج-شرایط شفعه

Error! Bookmark not defined..... د-مراتب شفعه

Error! Bookmark not defined..... ه-اسباب شفعه

Error! Bookmark not defined..... و-مراحل طلب شفعه

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم: نظریات راجع بهحق شفعه

Error! Bookmark not defined..... مطلب سوم: بررسی تطبیقی نظریات

Error! Bookmark not defined.... مبحث ششم-وقف در مال منقول و مال غیرمنقول

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول: وقف و مفهوم آن

Error! Bookmark not defined..... الف-تعریف وقف:

Error! Bookmark not defined..... ب-ارکان وقف:

Error! Bookmark not defined..... ج-انواع وقف:

Error! Bookmark not defined: یک- تقسیم از لحاظ موقوف علیهم(اشخاص استفاده کننده):

defined.

Error! Bookmark not defined..... دو-وقف از لحاظ زمان:

Error! Bookmark not defined. سه-تقسیم به لحاظ مال موقوفه یا محل وقف

Error! Bookmark not defined......د-ملکیت مال وقفی:

Error! Bookmark not defined......ه-وارسی و اداره مال وقفی:

Error! Bookmark not defined......و-پایان وقف:

Error! Bookmark not defined......مطلب دوم: نظریات راجع به وقف

Error! Bookmark not defined......مطلب سوم: بررسی تطبیقی

مبحث هفتم-فروش و اهمیت مال منقول و مال غیر منقول صغیر توسط وصی در ادای قرض

Error! Bookmark not defined......

Error! Bookmark not defined......مطلب اول: اهمیت اموال منقول و غیرمنقول در ادای قرض
defined.

Error! Bookmark not defined......مطلب دوم: فروش اموال منقول و غیرمنقول

Error! Bookmark not defined......مطلب سوم: بررسی تطبیقی

Error! Bookmark not defined......مبحث هشتم-بیع وفا

Error! Bookmark not defined......مطلب اول: بیع وفا و مفهوم آن

Error! Bookmark not defined......الف-تعریف:

Error! Bookmark not defined......مطلب دوم: نظریات راجع به بیع وفا

Error! Bookmark not defined......مطلب سوم: بررسی تطبیقی

Error! Bookmark not defined......مبحث نهم-انتهای مالکیت در اموال منقول و غیرمنقول

Error! Bookmark not defined......مطلب اول: انتهای مالکیت در مال غیرمنقول

Error! Bookmark not defined......الف-تأخیر در آبادی زمینهای بایر شهری:

Error! Bookmark not defined......ب-تملک برای مصالح عامه و اجرای وظایف دولت:
defined.

Error! Bookmark not defined......ج-زوال مالکیت به اساس مصادره:

Error! Bookmark not defined......د-زوال مالکیت به اساس مرور زمان:

Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: انتهاء ملکیت در مال منقول

Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم، بررسی تطبیقی

Error! Bookmark not defined...... مبحث دهم-غصب در اموال منقول و غیرمنقول

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: غصب و مفهوم آن

Error! Bookmark not defined...... الف-تعریف غصب:

Error! Bookmark not defined...... ب-شرایط تحقق غصب:

Error! Bookmark not defined.... مطلب دوم: غصب در اموال منقول و غیرمنقول

Error! Bookmark not defined...... الف-غصب عقار:

Error! Bookmark not defined...... ب-زوائد مغضوب:

Error! Bookmark not defined...... ج-منافع مغضوب:

Error! Bookmark not defined...... د-حکم غصب:

Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم: بررسی تطبیقی

Error! Bookmark not defined...... مبحث یازدهم-حق انتفاع، ارتفاق و سرقفی در اموال منقول و غیرمنقول
not defined.

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول: حق انتفاع و مفهوم آن

Error! Bookmark not defined...... الف-تعریف انتفاع:

Error! Bookmark not defined...... ب-انواع حق انتفاع:

Error! Bookmark not defined...... ج-شرایط انتفاع:

Error! Bookmark not defined...... د-پایان حق انتفاع:

Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم: حق ارتفاق

Error! Bookmark not defined...... الف-تعریف:

Error! Bookmark not defined...... ب-ارکان حق ارتفاق:

ج-خصوصیات حق ارتفاق: Error! Bookmark not defined.....

د-انواع حق ارتفاق: Error! Bookmark not defined.....

ه-پایان حق ارتفاق: Error! Bookmark not defined.....

مطلب سوم: حق سر قفلی Error! Bookmark not defined.....

الف-تعریف: Error! Bookmark not defined.....

ب-سر قفلی در زمین و خانه: Error! Bookmark not defined.....

مطلب چهارم: بررسی تطبیقی Error! Bookmark not defined.....

مبحث دوازدهم-حمایت قانون و دادگاه صالح برای رسیدهگی به دعوا در اموال منقول و غیر منقول

Error! Bookmark not defined.....

مطلب اول: حمایت قانون از اموال منقول و غیر منقول Error! Bookmark not defined.
defined.

مطلب دوم: دادگاه صالح برای رسیدهگی به دعاوی اموال منقول و غیر منقول Error! .....
Bookmark not defined.

مطلب سوم: بررسی تطبیقی Error! Bookmark not defined.....

مبحث سیزدهم-حکم اموال منقول و غیر منقول در فقه و قانون Error! Bookmark not defined.
defined.

مطلب اول: حکم اموال منقول و غیر منقول در فقه Error! Bookmark not defined.

مطلب دوم: حکم مال منقول و غیر منقول در قانون Error! Bookmark not defined.

نتیجه گیری..... 17

پیشنهادات 20

فهرست اعلام Error! Bookmark not defined.....

فهرست منابع..... 21

Error! Bookmark not defined...... Summary of Discussion

نتیجه گیری

تحقیق و بحث در این رابطه بیانگر این نتیجه است که اموال منقول عبارت از اموالی است که نقل و انتقال آن از جایی به جایی دیگر بدون تغییر ماهیت پیشین آن ممکن باشد؛ اموال غیرمنقول عبارت از اموالی اند که نقل و انتقال آن از جایی به جایی دیگر بدون تغییر در هیئت و ماهیت پیشین آن ممکن نباشد. در رابطه به تفاوت و تمایز میان مال منقول و مال غیرمنقول باید گفت که اموال منقول و غیرمنقول از حیث مال بودن شباهت و ارزش یکسانی دارند، ولی این شباهت مانع تفاوت میان آنها نمی‌شود؛ زیرا تفاوت این اموال به نسبت شباهت آنها بیشتر و بارزتر به چشم می‌خورد. با در نظر داشت مواردی که در متن گنجانیده شده ایجاب می‌نماید که زیر چندین شماره به بیرون دادن نتایج این بحث بپردازیم.

یک: مال منقول و غیرمنقول نخست از همه در تعریف تفاوت دارند؛ یعنی تعریفی که فقها و قانون‌دانان از این دو نوع مال نمودند تفاوت بزرگی در آنها دیده می‌شود طوری که مال منقول قابلیت نقل و انتقال از جایی به جایی دیگر دارد و مال غیرمنقول قابل انتقال بدون تغییر ماهیت آن نمی‌باشد. با آنکه تفاوت نظری میان آنها نیز دیده می‌شود، ولی این تفاوت مبین ایجاد مشکل پنداشته نمی‌شود. قانون‌دانانی که در این بحث از دیدگاه آنها استفاده گردیده است، تفاوت متنی نیز دارند؛ زیرا قانون‌گذار ایرانی در متن قانون آن‌کشور درج نموده که دختران از اموال منقول ارث می‌برند و اما از اموال غیرمنقول ارث برده نمی‌توانند که این مورد با قانون افغانستان در مغایرت قرار دارد و مبنای تفاوت صریح دو قانون نیز همین می‌باشد.

دو: فرق دیگری که در این بحث به دست آمده است فرق آنها در التصاق هر کدام بوده؛ یعنی اموال منقول در صورت التصاق به صاحب مال دارای قیمت بیشتر سپرده می‌شود و اما مال غیرمنقول چسبیده به مال غیرمنقول دیگر مربوط دولت می‌شود. یعنی اموالی که بدون در نظر داشت صاحبان آنها باهم چسبیده باشند، اگر منقول باشد به شخصی بر می‌گردد که قیمت مال وی بیشتر است، البته پس از پرداخت قیمت مال طرف مقابل و اما اگر مال غیرمنقولی در اثر ریزش زمین یا سیلاب با زمین دیگری ملتبس گردد در این صورت زمین به وجود آمده مربوط دولت می‌باشد. متن ماده قانون مدنی افغانستان نیز همین مفهوم می‌رساند.

سوم: مورد دیگری که تفاوت میان این دو مال به نظر می‌رسید عبارت از تحول این دو نوع مال بود. اموال منقول وقتی به غیرمنقول تحول می‌نمایند با از بین رفتن حالت تحول دوباره به هیئت اول خویش بر

می‌گردند و اما اموال غیرمنقول با تحول خویش به منقول دوباره خاصیت اولی خویش را به خود نمی‌گیرند؛ زیرا ممکن نیست تکه‌های آن به هم بچسبند و از سر یک عمار دیگری به وجود آید. مثلاً با یکجا شدن در و کلکین یا لوله‌ها ساختمان اموال منقول به غیرمنقول بدل می‌شوند و با ویرانی ساختمان از حالت غیرمنقول به منقولى می‌درآیند؛ اما معادن که در آغاز غیرمنقول اند، پس از استخراج دوباره غیرمنقول نمی‌شوند.

چهارم: مورد دیگر یا نتیجه‌ی دیگری که از تحقیق برمی‌آید عبارت از تفاوت این دو نوع مال در موجودیت حق شفعه بر آن‌ها می‌باشد. فقها براین باور اند که حق شفعه یک حق دفع ضرر است و ضرر قابل دید نمی‌باشد، مگر در اموال غیرمنقولى چون باغ و زمین که آن‌ها همیشه استند. اما اموال منقول که خاصیت دایمی بودن ندارند ضرری نیز در آن‌ها تصور نمی‌شود. یعنی تفاوت دیگری که در میان این دو نوع مال بود همانا موجودیت شفعه در آن‌ها می‌باشد.

پنجم: نتیجه‌ی که از بحث پنجم این تحقیق بدست آمده همانا تفاوت اموال منقول و غیرمنقول در وقف می‌باشد. شماری از فقها براین عقیده هستند که وقف در اموال منقول و غیرمنقول جایز است و اما شماری دیگری مخالف این رای اند و می‌گویند که وقف تنها در اموال غیرمنقول قابل تصور می‌باشد؛ زیرا وقف زمانی پذیرفتنی می‌باشد که مال وقف شده دایمی باشد و مراد از دایمی بودن همان غیرمنقولى می‌باشد. در میان نظریات فقها نظر دوم قابل تایید به نظر می‌رسد، چون عرف کنونی نیز چنان است.

ششم: موضوع ششم تحقیق، اهمیت فروش اموال منقول و غیرمنقول صغیر توسط وصی می‌باشد. به اساس دیدگاه‌های پیشین وصی حق دارد که اموال منقول صغیر را هنگام ضرورت به فروش رساند و اما به هیچ صورت حق فروش اموال غیرمنقول صغیر ندارد. همچنان در ادای دین مدیون مهجور نخست به اموال منقول وی نظر افکنده شود و سپس در صورت نارسایی اموال منقول، اموال غیرمنقول وی به فروش رسد. بحث دیگری که در اموال منقول و غیرمنقول دارای ارزش و اهمیت بوده عبارت از انتهاء ملکیت آن می‌باشد که انتهاء ملکیت در اموال منقول بدون اراده‌ی محکمه و اما در اموال منقول اراده‌ی محکمه ضروری می‌باشد.

هفتم: فقها براین باور اند که در بیع وفا در اموال منقول قابل تصور نیست و این بیع در اموال غیرمنقول قابل اجراء می‌باشد. همچنان شماری فقها این بیع از جمله عقود توثیقی نمی‌دانند، ولی قانون مدنی افغانستان، این بیع از جمله عقود تملیکی و مجاز میداند. یعنی تاریخ و پیشینه‌ی این بیع به مردم بخارا بر

می‌گردد و آن‌ها از آن در اموال غیرمنقول استفاده می‌نمودند.

هشتم: نتیجه‌ی دیگر این است که غصب تنها در اموال منقول قابل تصور می‌باشد و اما در اموال غیرمنقول قابل بحث نیست، چون اگر به تعریف این موضوع سری بزنیم در می‌یابیم که منظور از غصب همان دور نمودن دست مالک از مال می‌باشد و این عمل زمانی پذیرفتنی می‌باشد که نقل و انتقال مال از جایی به جایی دیگر ممکن باشد و اموال غیرمنقول این خصوصیت را دارا نمی‌باشد.

نهم: موضوع دیگر حق انتفاع، ارتفاق و سرقفلی می‌باشد که هر یک نیز تفاوتی دارند. حق انتفاع در اموال منقولی قابل تصور است که عین آن بقاء داشته باشد و اما در اموال غیرمنقول به صورت کلی پذیرفتنی است. حق ارتفاق از جمله حقوق عقاری دانسته می‌شود و حق سرقفلی، حق موجود بر اموال منقول می‌باشد. اموال منقول و غیرمنقول هر دو در حمایت قانون بوده اند، ولی تفاوت کلی آن‌ها در این است که بیگانگان می‌توانند اموال منقول خرید و فروش نمایند و اما اموال غیرمنقول از این امر مستثنی می‌باشند. همچنان دادگاه صالح به رسیدگی دعوی اموال منقول دادگاه محل سکونت مدعی علیه می‌باشد و اما در اموال غیرمنقول دادگاهی دانسته می‌شود که عقار در صلاحیت آن باشد.

دهم: مورد آخری که در عنوان گنجانیده شده است عبارت از حکم هردو مال در قانون و فقه می‌باشد. در قانون و فقه برای اموال منقول و غیرمنقول دو نوع حکم وجود دارد؛ یک حکم اموال منقول و غیرمنقول در قانون: در قانون برای اموال منقول و غیرمنقول دو حکم وجود دارد که عبارت از حکم اموال مشروع (قانونی) و اموال غیر مشروع (غیرقانونی). اموال قانونی اموالی است که از راه قانونی و مشروع به دست آمده و مالک آن بدون کدام محدودیت قانونی در استفاده آن دست باز میداشته باشد و اموال غیرقانونی اموالی است که از راه غیرمشروع به دست آید و مالک غیرقانونی آن حق استفاده از آن را ندارد. اما حکم اموال در فقه طوری است که شرع باید آن را جواز داده یا محدود نموده باشد که عبارت از مال حلال و حرام می‌باشد. اموال حلال عبارت از اموالی است که شرع در مورد استفاده آن برای مالک یا استفاده کننده آن هیچ محدودیتی وضع نکرده باشد و اموال حرام عبارت از اموالی است که شرع برای استفاده کننده آن محدودیتی وضع نموده باشد که در صورت استفاده از آن شخص استفاده کننده مورد مواخذه قرار می‌گیرد. تفاوتی که میان حکم مال در فقه و قانون دیده می‌شود این است که قانون متوجه اعمالی هر شخص در دنیا بوده و جنبه اخروی ندارد؛ اما حکم اموال منقول و غیرمنقول در فقه متوجه اعمال اشخاص در دنیا و آخرت می‌باشد.

پیشنهادات

در پایان تحقیق خویش باید بنویسم که موضوعات ارزشمند و با اهمیتی در فقه و قانون وجود داشت که به صورت کلی و درست آن بررسی و تحقیق صورت گرفت. موضوع تفاوت اموال منقول و غیرمنقول یک موضوع قابل بحث و با ارزشی است که در دانش‌کده‌های حقوق و شرعیات کشورها زیر عنوان حقوق اموال یا حقوق عینی تدریس می‌شود و افغانستان نیز جزء آن کشورها است. لازم می‌بینم که در زمینه پیشنهادی برای آینده داشته باشم.

نخست از همه برای اداره‌ی دانشگاه سلام پیشنهادی دارم که در راستای تأمین مواد لازم برای دانش‌جویان این پوهنتون نگاهی نمایند و کوشش نمایند که بیشتر منابع به زبان‌های رسمی کشور در اختیار شاگردان قرار دهند؛ زیرا بیشتر دانش‌جویان در راستای تأمین منابع مشکل دارند و این مشکل یک مشکل فراپاور در میان دانش‌جویان می‌باشد، چون بیشتر منابع حقوقی و فقهی در افغانستان به زبان‌هایی است خارجی اند.

سپس پیشنهادی دارم برای دانش‌جویانی که در کاروان علم و دانش روان اند. افغانستان کشور زیردست و فروافتاده‌ای است که هنوز قادر نشده تا برای شهروندان خویش یک منبع قابل استفاده به زبان‌های رسمی خویش گردآوری نماید و این امر سبب گردیده که شهروندان به شمول دانش‌جویان حقوق از منابع حقوقی خویش در هر رشته‌ای بی‌بهره بمانند. بنا در راستای گردآوری موضوعات حقوقی به زیان خویش کوشا گردند که در آینده به مشکلات این‌چنینی رو به رو نباشیم و بتوانیم از منابع داخلی استفاده نماییم. این کردار شما امری نیست جز رستگاری شهروندان این کشور و همکاری شما در راستای فرهنگ و دانش و رهایی اجتماع کنونی از جهل و انحراف‌های غیر ملموس. ناگفته نماند که این امر یک خدمت برای جامعه و مردم می‌باشد.

فهرست منابع

منابع عربى

- ابن عابدين محمدامين، ردالمحتار على الدرالمختار، بدون تاريخ، ١٢ ج، كويته: انتشارات مكتب رشيديه.
- ابى بكر سعود الكاسانى حنفى علاءالدين، بدائع الصنائع فى ترتيب الشرائع، بدون تاريخ، ٥ ج، پشاور: چاپ مكتب حقاينه.
- عبدالله بن احمد بن محمود النسفى، كنزالدقائق، بدون تاريخ، پشاور: چاپ مكتب اكرميه.
- كمال الدين محمد بن عبدالواحد، فتح القدير، بدون تاريخ، ١٠ ج، كويته: انتشارات مكتب رشيديه.
- الزحيلى وهبة، الفقه الاسلامى و ادلته، بدون تاريخ، ١٢ ج، كويته: انتشارات مكتب رشيديه.
- سرخسى ابى بكر بن محمد بن احمد، المبسوط، بدون تاريخ، ٣٠ ج، كويته: انتشارات مكتب رشيديه.
- يعقوب بن ابراهيم ابويوسف، كتاب الخراج، سال ١٩٧٩م، بيروت-لبنان: نشر دارالمعرفه.
- السنهورى احمد عبدالرازق، الوسيط فى الشرح القانون المدنى الجديد، سال ٢٠٠٢م، ١٤ ج، بيروت لبنان، نشر انتشارات دار احياء التراث العربى.
- القره داغى على محى الدين، المقدمه فى المال والاقتصاد و العقد الملكية، سال ١٤٠٣ هـ ق، چاپ اول، قطر، نشر شركة دارالبشائر الاسلامية.
- وزارة الاوقاف والشئون الاسلامية، الموسوعة الفقهيه، سال ١٩٨٣ هـ ش، ٤٥ ج، چاپ ٢، كويت.
- زيدان عبدالكريم، المدخل لدراسة الشريعة الشرعيه الاسلاميه، سال ١٤١١ هـ ق، عمان: مكتبة البشائر.
- عثمانى محمدتقى، فقه بيوع على مذاهب اربعة، سال ١٤٣٦ هـ ش، ٢ جلدى، كراچى-پاكستان: مكتبه معارف القرآن.
- مصطفى احمد زرقاء، المدخل الفقهى العام، سال ١٩٦٧-١٩٦٨م، ٣ ج، چاپ ٩، دمشق، دارالفكر.
- البخارى برهان الدين أبى متعالى محمود بن صدرالشريعه ابن مازه، محيط البرهانى، بدون تاريخ، نشر ادارة القرآن.
- الزيلعى فخرالدين عثمان ابن على ١٣١٣ هـ، تبیین الحقايق شرح كنزالدقائق، بدون تاريخ، نشر مطبعه

اميريه.

- الخطيب شربيني، مغنى المحتاج شرح المنهاج، بدون تاريخ، مصر: نشر مطبعة البابى الحلبي.
- الميدانى عبدالغنى، اللباب شرح الكتاب، بدون تاريخ، قاهره-مصر: نشر مطبعة صبيح.
- الحنبلى زين الدين عبدالرحمن ابن احمد ابن رجب، قواعد ابن رجب، بدون تاريخ، نشر مكتب توفيقيه.
- سليم عمرو عبدالمنعم، فتح العزيز، بدون تاريخ، نشر انتشارات دارالضياء.
- موفق الدين عبدالله بن محمد ابن قدامة، المغنى، بدون تاريخ، چاپ سوم، قاهره-مصر: نشر بدار المنار.
- رستمباز لبنانى سليم، شرح المجلة الاحكام، سال ١٣٠٥ هـ ق، بيروت-لبنان.
- الحفيد ابى الوليد محمد ابن احمد، ابن الرشد، بداية المجتهد، بدون تاريخ، مصر: مطبعة الاستقامة.
- الحنفى زين الدين ابن نجيم، البحر الرائق، سال ١٢٩٠ هـ ق، مصر: نشر مطبعة البابى الحلبي.
- المرغينانى ابى الحسن برهان الدين على ابن ابى بكر ١٤٢٩ هـ، الهداية شرح البداية المبتدى، پاكستان: نشر مكتب البشرى.
- بن سلام عبيد القاسم، الأموال، ٢٠٠٧ م، چاپ اول، دار الهدى النبويه، دار الفضيلة.
- البهوتى منصور بن يوسف، كشف القناع شرح متن الاقناع، بدون تاريخ، نشر مطبعة السنه الحمديه.
- العسقلانى احمد بن على بن حجر، فتح البارى، بدون تاريخ، نشر مكتب السلفية.
- العميره محمد ابن عبدالعزيز، نوازل العقار، ٢٠١١ م، الرياض-سعودى: نشر مشترك انتشارات بنك البلاد و دار الميمان.
- الخرشى محمد بن عبدالله، شرح مختصر خليل، بدون تاريخ، نشر انتشارات دار لفكر.
- الرملى محمد بن شهاب، نهاية المحتاج الى شرح المنهاج، بدون تاريخ، مصر: نشر مطبعة البهية.
- الكليبولى عبدالرحمن ابن محمد ابن سليمان، مجمع الانهر، بدون تاريخ، بيروت-لبنان: نشر دار الكتب علميه.
- محمود طهماز عبدالحميد، الفقه الحنفى فى ثوبه الجديد، بدون تاريخ، ٥ جلدى، پاكستان: چاپ مكتب حقانيه.

- عثمانی محمد تقی، تکملة الفتح الملهم، بدون تاریخ، دمشق: نشر انتشارات دارالقلم.
- احمد بن محمد، شرح الصغير للدردير، بدون تاریخ، مصر: نشر دارالمعارف.
- الدسوقي محمد عرفه، حاشية الدسوقي الشرح الكبير للدردير، بدون تاریخ، نشر مطبعة البابى الحلبي.
- ابن جزى، قوانين فقهيه، سال ۲۰۱۰م، وزارة الشؤون الاسلاميه، كويت: چاپ اول.
- المرعى بن ابى يوسف، غاية المنتهى، بدون تاریخ، چاپ اول، دمشق.
- جماعة العلماء هند، فتاوى الهنديه، بدون تاریخ، نشر مطبعة اميريه.
- الحنفى زين الدين ابن نجيم، الأشباه و النظائر، بدون تاریخ، مصر: نشر دارالطباعة العامره.
- الحطاب، مواهب الجليل، ۱۳۹۸هـ ق، دارالفكر.
- التجويرى، محمد ابن ابراهيم ابن عبدالله، مختصر فقه اسلامى فى ضوء قرآن و سنت، سال ۱۴۳۱ هـ ق، العربية-السعودية: نشر انتشارات داراصداء.

منابع قانونی

- وزارت عدليه، قانون اساسى، سال ۱۳۸۲هـ ش، منتشره جريده رسمى شماره ۸۱۸.
- وزارت عدليه، قانون مدنى، سال ۱۳۵۲، ۴ جلدی، منتشره جريده رسمى شماره ۳۵۳.
- وزارت عدليه، قانون اصول محاكمات مدنى، سال ۱۳۶۹هـ ش، منتشره جريده رسمى شماره ۷۲۲.
- وزارت عدليه، قانون اصول محاكمات تجارتي، سال ۱۳۴۳، منتشره جريده رسمى شماره ۱-۴.
- وزارت عدليه، اصولنامه تجارت، نافذه سال ۱۳۳۶ هـ ش.
- وزارت عدليه، قانون فروش عقار به نمايندگى‌هاى سياسى دول خارجى و سازمان‌هاى بين المللى، سال ۱۳۸۷هـ ش، منتشره جريده رسمى شماره ۹۴۷.
- وزارت عدليه، قانون استملاك زمين، سال ۱۳۹۶هـ ش، منتشره جريده رسمى شماره ۱۲۵۸.
- وزارت عدليه، كودجزا، سال ۱۳۹۶، منتشره جريده رسمى شماره ۱۲۶۰.
- ژوبل محمدعثمان، مجموعه متحدالمال‌ها، مصوبات و رهنمودهاى ستره محكمه جمهورى اسلامى افغانستان (۱۳۸۵-۱۳۸۹)، سال ۱۳۹۰هـ ش، چاپ اول، كابل: مطبعة نبراسكا.

- ستره محکمه جمهوری اسلامی افغانستان، اسناد و مصوبات سمینار عالی قضایی ۲۲-۲۵ حوت، ۱۳۹۵ هـ ش، با ضمایم ۱۳۴۹، ۱۳۵۰ و ۱۳۶۱، سال ۱۳۹۶ هـ ش، نشر انتشارات ستره محکمه.

- قانون مدنی، ایران.

- قانون آیین دادرسی مدنی، ایران.

- قانون تجارت ایران.

- قانون ثبت اسناد و املاک، ایران.

- مجلة الاحکام العدلیه.

کتاب‌های فارسی

- غزنوی غفور احمد، حقوق عینی، سال ۱۳۹۳، کابل، نشر انتشارات نور محمد احمدی.

- عبدالله نظام الدین، حقوق عینی، سال ۱۳۹۷، چاپ ۹، کابل، نشر انتشارات سعید.

- صمیم عبدالمجید، حقوق عینی اصلی، سال ۱۳۹۶ هـ ش، کابل، نشر انتشارات مستقبل.

- عبدالله نظام الدین، حقوق بین الملل خصوصی، سال ۱۴۰۰ هـ ش، چاپ ۱۲، کابل، نشر انتشارات سعید.

- دانش سرور، حقوق اداری افغانستان، سال ۱۳۹۴ هـ ش، چاپ دوم، کابل، نشر انتشارات دانشگاه ابن سینا.

- کاتوزیان ناصر، اموال و مالکیت، سال ۱۴۰۰ هـ ش، چاپ ۵۴، تهران، نشر انتشارات میزان.

- کاتوزیان ناصر، شفعه، وصیت و ارث، سال ۱۳۹۸ هـ ش، چاپ ۳۰، تهران، نشر انتشارات میزان.

- صفایی سیدحسین، اشخاص و اموال، سال ۱۳۸۸ هـ ش، چاپ ۹، تهران، نشر انتشارات میزان.

- امامی سیدحسین، حقوق مدنی، ۶ ج، بدون تاریخ، تهران، نشر مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.

- جعفری لنگرودی محمد جعفر، حقوق اموال، سال ۱۳۸۰ هـ ش، چاپ ۵، تهران، نشر کتابخانه گنج دانش.

- حمیتی واقف احمدعلی، سال ۱۳۸۳ هـ ش، اموال و مالکیت، تهران، نشر انتشارات رخسار.

- وزارت عدليه، شرح كودجزا، سال ۱۳۹۸ هـ ش، ۴ جلدی، كابل-افغانستان، نشر بنياد آسيا.
- اتاسی محمدخالد، شرح المجلة الاحكام، ترجمه امان الله موج سمنگانی و عبدالواحد نهضت، سال ۱۳۷۰، كابل: انتشارات ستره محكمه.
- عثمانی محمدتقی، احكام معاملات، سال ۱۳۹۶، ترجمه محمدصادق رحمانی سورستانی، دو جلدی، چاپ اول، تهران: نشر انتشارات خواجه عبدالله انصار.
- نذیر دادمحمد، اساسات حقوق اسلام، سال ۱۳۸۸ هـ ش، چاپ اول، كابل، مطبعه نعمانی.
- ولوین رضا، جزوه مدنی دو: اموال و مالکیت، بدون تاریخ، تهران: نشر انتشارات میزان.
- هاشمی سید احمدعلی، ابراهیم تقی زاده، حقوق اموال و مالکیت، سال ۱۳۹۵، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- احمدی هاشمی، اصول محاکمات مدنی، سال ۱۳۹۷ هـ ش، چاپ ۴، كابل: نشر انتشارات واژه.
- شهبازی محمد حسین، حقوق مدنی، بدون تاریخ، تهران: مؤسسه فرزندگان دادآفرین.
- عمرانی-مکی ثریا شهرجردی پیام، اصول محاکمات مدنی افغانستان، سال ۲۰۰۷ م، مؤسسه بین المللی مطالعات تطبیقی.
- عسگری غلام حسین، آیین دادرسی مدنی، سال ۱۳۸۱ هـ ش، چاپ اول، قم: انتشارات مؤسسه مطبوعاتی دارالکتب جزایری.
- امینی محمد علی، حقوق مدنی دو، سال ۱۳۹۷ هـ ش، كابل: نشر انتشارات دانشگاه غرجستان.
- رسولی محمدشرف، نقد و تحلیل قانون اساسی افغانستان، سال ۱۳۸۹ هـ ش، چاپ اول، كابل: انتشارات سعید.
- سابق سید، فقه السنه، سال ۱۳۷۱ هـ ش، ۴ جلدی، ترجمه محمود ابراهیمی، انتشارات محمدی سقر.

فرهنگ‌ها

- مولانا محمد غیاث الدین، غیاث الغات، بدون تاریخ، کویت-پاکستان: نشر فیضی کتب‌خانه.
- سیاح احمد، فرهنگ بزرگ جامع نوین عربی به فارسی (ترجمه المنجد لويس معلوف)، سال ۱۳۷۷ هـ ش، چاپ بیستم، تهران: نشر انتشارات اسلام.

- پوهنتون کابل، پوهنځی حقوق و علوم سیاسي، قاموس اصطلاحات حقوقی، سال ۱۳۸۷ هـ ش، کابل: نشر انتشارات وزارت عدلیه.
- دهخدا علی اکبر، فرهنگ فارسی دهخدا، سال ۱۳۷۷ هـ ش، ۱۶ ج، چاپ ۲، تهران: نشر دانشگاه تهران.
- معین محمد، فرهنگ فارسی معین، سال ۱۳۸۱ هـ ش، ۲ ج، چاپ ۴، تهران: نشر انتشارات ادنا.
- عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، سال ۱۳۸۱ هـ ش، یک جلدی، تهران: نشر موسسه انتشارات امیر کبیر.
- جعفری لنگرودی محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، سال ۱۳۸۲ هـ ش، چاپ ۱۳، تهران، کتابخانه گنج دانش.
- جعفری لنگرودی محمدجعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، سال ۱۳۸۱ هـ ش، ۵ ج، تهران، کتابخانه گنج دانش.
- انصاری مسعود و طاهری علی محمد، دانشنامه حقوق خصوصی، سال ۱۳۸۴ هـ ش، ۳ ج، چاپ ۱، تهران: انتشارات محراب فکر.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af